

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Preposterous revelations: Visions of Apocalypse and martyrdom in Hollywood cinema 1980-2000

Copier, L.T.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Copier, L. T. (2009). *Preposterous revelations: Visions of Apocalypse and martyrdom in Hollywood cinema 1980-2000*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Nederlandse samenvatting

Dit proefschrift analyseert het hedendaagse hergebruik van Bijbelse beelden en verhalen over de Apocalyps, in heb bijzonder Bijbelse representaties van martelaarschap en zelfopoffering in Hollywood cinema. Ik onderzoek aan de ene kant in hoeverre hedendaagse representaties geïnspireerd zijn door en gebaseerd zijn op traditionele, uit de Bijbelse afkomstige, opvattingen over martelaarschap en zelfopoffering. Aan de andere kant onderzoek ik eveneens wat voor veranderingen plaatsvinden in de overdracht tussen de traditionele en hedendaagse verbeeldingen van de Apocalyps.

Mijn analysemethode is gebaseerd op het concept “preposterous history”, uitgewerkt door Mieke Bal in haar boek *Quoting Caravaggio: Contemporary Art, Preposterous History*. Het woord “preposterous” combineert het prefix “pre”, dat wat chronologisch en historisch eerst komt, met het prefix “post”, dat wat chronologisch en historisch later komt. Binnen traditionele opvattingen over de rol die eerdere kunstwerken spelen in de waardering en interpretatie van latere kunstwerken, in dit geval Hollywood film, is er sprake van eenrichtingsverkeer. De eerdere verbeelding stuurt de latere verbeelding. Het concept “preposterous history” tracht aan de dwingende invloed van het historisch eerdere te ontsnappen door deze chronologie te doorbreken. Het verleden dient niet te worden opgevat als een vaststaand, onwrikbaar punt van oorsprong bij de analyse van hedendaagse representaties. Integendeel, het verleden en het heden zijn in constante dialoog met elkaar. De interactie tussen de twee legt de transformaties tussen verleden en heden bloot.

Ik zet verder het begrip “citering” in om de wisselwerking tussen heden en verleden te onderzoeken. Citering omvat hier twee afzonderlijke analysemethoden, te weten iconografie en

intertekstualiteit. Het werk van kunsthistoricus Erwin Panofsky geeft een systematische definitie van het begrip iconografie. Hoewel zijn definitie volledig en bruikbaar is, is er aan aantal kanttekeningen bij te plaatsen. Panofsky's opvatting luidt dat de historische voorganger van een kunstwerk automatisch de bron vormt voor latere kunstwerken. Dit impliceert dat latere kunstenaars weinig anders kunnen doen dan hun voorgangers navolgen. Met deze passieve navolging, die resulteert in een soortgelijke passieve interpretatie, breekt de methode van Bal. Bovendien wordt binnen de traditionele iconografie niet altijd aandacht besteed aan de nieuwe, veranderde context waarin een motief or werk opnieuw wordt ingezet. Ten slotte legt Panofsky in zijn model een onevenredige nadruk op de status van de geschreven, dat wil zeggen niet-visuele, bron van een bepaald motief. Het visuele aspect van eerdere bronnen wordt binnen Panofskys systeem genegeerd. Het idee van "preposterous history" poogt in die drie opzichten een aanvulling en nuancering te geven.

Citering omvat niet alleen iconografie, maar ook intertekstualiteit. Ik gebruik dat begrip (afkomstig van de Russische denker Michail Bachtin) voor het analyseren van de relatie tussen teksten. Verschillende denkers, onder wie Julia Kristeva en Jonathan Culler, betogen dat een iedere tekst begrepen dient te worden in relatie tot andere. Dit veronderstelt dat er niet zoiets bestaat als een "autonome" tekst. Bovendien bestaat er ook niet zoiets als een volstrekt "originele" tekst. Het zoeken naar intertekstuele verbanden tussen teksten dient niet te worden begrepen als een zoektocht naar de bron of oorsprong. Een risico van intertekstualiteit als analysemethode is dat nooit met zekerheid kan worden vastgesteld welke teksten als intertekst fungeren. De mogelijkheden voor het leggen van verbanden zijn in feite oneindig.

Om aan deze valkuil te ontsnappen gebruik ik het idee van de "pre-tekst". De pre-tekst is een tekst die voorafgaat aan een

andere tekst, en die in dat opzicht als bron kan worden aangemerkt. Echter, de pretekst legt latere tekst niet volledig vast in zijn betekenissen. De pre-tekst heeft bijvoorbeeld evidente thematische overeenkomsten met een latere tekst. Die kunnen argument vormen om een tekst als pre-tekst te bestempelen. Maar deze constatering moet dan verder worden uitgewerkt. Cruciaal daarbij is dat het niet blijft bij het opmerken van de overeenkomsten tussen pre-tekst en tekst, maar dat ook, juist, de verschillen bij de interpretatie worden betrokken.

In het introducerende hoofdstuk ontvouw ik de hierboven kort beschreven werkwijze en bespreek de terugkerende thema's uit de vijf volgende hoofdstukken met case studies. Mijn belangrijkste thema is de Apocalyps. Ik zet de verschillende manieren uiteen waarop dit thema opgevat kan worden. Allereerst kan het idee worden begrepen vanuit literair oogpunt. De verschillende apocalypsen in de Bijbel zijn onderdeel vanuit een literair genre. Daarnaast staat de Apocalyps centraal binnen de eschatologie, die het einde der tijden als reëel wereldbeeld poneert. Ten slotte is er het apocalypticisme, dat kan worden omschreven als een sociaal-religieuze beweging. De drie betekenissen liggen in het verlengde van elkaar. Hier ligt een veld aan intertekstuele verbanden. Mijn methode neemt de belangrijkste Bijbelse tekst over het einde der tijde, Openbaring, als de pre-tekst, aan de hand waarvan de andere verschijningsvormen van de Apocalyps worden geanalyseerd.

Mijn tweede thema is het martelaarschap en het personage van de martelaar. Ik behandel die vanuit een overwegend Joods-christelijk perspectief. Ook hier vormt Openbaring de basis voor mijn analyse. Een eenduidige definitie van martelaarschap kan moeilijk worden gegeven. De betekenis van martelaarschap ligt immers niet vast. Hedendaagse vormen van martelaarschap verschillen sterk van klassieke opvattingen. Ook al is iedere vorm van hedendaags martelaarschap indirect wel te herleiden tot canonieke vormen van

martelaarschap, ligt mijn nadruk juist op de veranderingen tussen eerdere en latere representaties van martelaarschap. Zo maak ik in mijn analyses emfatisch onderscheid tussen mannelijke en vrouwelijke martelaren.

Dit gender-kritische perspectief pas ik toe op het thema van de Apocalyps en het thema martelaarschap. Zowel mijn apocalyptische pre-tekst, Openbaring, als de films die ik analyseer hebben een nauwelijks verholde misogynie aard. Openbaring wordt vaak omschreven als één van de meest vrouwonvriendelijke boeken in de Bijbel. Mijn analyses nemen dit aspect kritisch onder de loep. Ook met betrekking tot martelaarschap is een gender- kritische analyse een goed instrument. In vertogen over martelaarschap worden de deugden van martelaarschap omschreven als bij uitstek mannelijke eigenschappen. Hierbij valt te denken aan opvattingen over identiteit, macht, zelfbeheersing en uithoudingsvermogen. Vrouwelijke martelaren, die prominent voorkomen in de hedendaagse films die ik behandel, plaatsen dit dominante vertoog over martelaarschap in een ander licht.

In het eerste hoofdstuk bespreek ik de film *END OF DAYS*. De laatste sequentie van de film toont een daad van martelaarschap en zelfopoffering, die teruggelaten kan worden in de pre-tekst Openbaring. Echter, met behulp van het concept citering laat ik zien dat een lezing van verleden (de Bijbelse tekst) naar heden (de Hollywood tekst) slechts in beperkte zin nieuwe inzichten oplevert. Ik situeer de twee teksten daarom in een dynamisch veld, waarbij de latere tekst de interpretatie van de eerdere tekst kan aanvullen en verrijken. Cruciaal in dit opzicht is de context waarin de latere tekst zich bevindt, Hollywood cinema. Ik beweer dat de representaties van zelfopoffering die Hollywood creëert de lezing van de eerdere Bijbeltekst verrijken en zelfs tot een nieuwe interpretatie van eerdere teksten kan leiden.

Het tweede hoofdstuk problematiseert de verschijning van

de mannelijke martelaar. Aan de hand van de film *ARMAGEDDON* schets ik de ontwikkeling van mannelijk martelaarschap. Mijn analyse focust enerzijds op de constructie van een specifieke Amerikaanse invulling van het begrip martelaarschap, waarin mannelijkheid, individualiteit, patriottisme en familiewaarden centraal staan. Anderzijds toont de film een sleutelement in vertogen over martelaarschap: het visioen van de stervende martelaar. Dit visioen valt te plaatsen in eerdere, tekstuele vertogen over het visioen. Echter, de context waarin *ARMAGEDDON*'s visioen wordt gepresenteerd is strikt visueel, oftewel cinematografisch. De botsing tussen deze twee contexten resulteert in een problematische representatie van mannelijk martelaarschap. De analyse leidt tot de conclusie dat de apropiatie van het klassieke martelaarsvisioen binnen een hedendaagse context het eerdere vertoog misbruikt voor een politieke agenda.

Mijn derde hoofdstuk markeert de overgang naar een verkenning van vrouwelijk martelaarschap. Ik bespreek vrouwelijk martelaarschap aan de hand van een canonieke tekst, de *Passie van Perpetua*. Ik laat zien dat er geen scherpe grens te trekken valt tussen mannelijk en vrouwelijk martelaarschap: iedere daad van martelaarschap kan worden geplaatst binnen een continuüm van beide polen. Het vrouwelijke hoofdpersonage Ripley uit de film *ALIEN3* belichaamt deze ambiguïteit door zich enerzijds te presenteren als fysiek en geestelijk krachtig (“musculinity”) en door het tonen van haar moederlijke instinct (“maternity”) anderzijds. Het conflict tussen deze twee, schijnbaar tegenstrijdige, eigenschappen is al prominent aanwezig in de pre-text van *Perpetua*. In de film *ALIEN3* krijgt dit conflict een nieuwe betekenis, waardoor de pre-text ook een nieuwe lading krijgt.

Het thema van vrouwelijk martelaarschap wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk vier. Ik keer terug naar de verbeelding van de *Apocalyps*, zoals die ook al aan de orde was gesteld in de eerste twee hoofdstukken. Met het werk van Jean Baudrillard

als uitgangspunt werk ik de gedachte uit dat het onmogelijk is om de Apocalyps daadwerkelijk visueel te representeren. Deze paradox keert terug in vele van de films die het einde der tijden als onderwerp hebben. Het einde wordt ingezet als motor om het verhaal voort te stuwen, maar het daadwerkelijke einde wordt stevast ternauwernood afgewend. In het tweede deel van het hoofdstuk ligt de nadruk op het misogynne karakter van de pre-tekst Openbaring, waarin vrouwelijke personages een gruwelijk lot treft. De film *THE RAPTURE* neemt dit thema over in haar behandeling van het hoofdpersonage. Ik zie de film als een mogelijkheid om aan deze apocalyptische vrouwonvriendelijkheid te ontsnappen door gebruik te maken van het interdisciplinaire concept van de “sequel”. Daarnaast geef ik een close reading van het hoofdpersonage uit de film met het Bijbelse personage uit Openbaring, de Vrouw Gekleed met de Zon. Ik concludeer dat beide strategieën de fundamentele misogynie van zowel film als Bijbelboek niet volledig kunnen ondergraven.

In het vijfde hoofdstuk behandel ik mijn laatste voorbeeld van vrouwelijk martelaarschap in combinatie met het einde der tijden. De film *THE SEVENTH SIGN* volgt de pre-tekst Openbaring en verduidelijkt de functie van het naderende einde als narratieve katalysator. De film gebruikt een traditionele deadline-structuur, die letterlijk terug te lezen valt in Openbaring. Daarnaast toont de film een al eerder behandeld element binnen het vertoog van martelaarschap: het visioen van de martelaar. Ik koppel de voorspellende eigenschappen van dit visioen aan het idee van “preposterous history”, waarin verleden, heden en toekomst als synchroon en simultaan opgevat dienen te worden.

Ik sluit het proefschrift af met mijn visie op de interactie tussen religie en film, heden en verleden, en tekstuele en visuele objecten. De interdisciplinariteit die dit proefschrift voorstaat heeft geleid tot een verrijking van de analyses van de films. Tegelijkertijd geven de films in hun verbeelding een nieuwe invulling aan de

eerdere, vaak Bijbelse, pre-teksten. Met “preposterous history” en “citering” als mijn analysemethoden kan de uitwisseling van terugkerende en veranderende thema's, beelden en motieven worden onthuld.